

HIRMUKULTUURI LOOMINE MOODSAS HÜBRIIDSÕJAS VENEMAA JA ÕPPUSE ZAPAD 2017 NÄITEL

Holger Mölder

1. Sissejuhatus

Infosõja suurenev osakaal nüüdisaja rahvusvahelistes konfliktides on oluliselt mõjutanud ja ümber kujundanud sõjalisi strateegiaid. Erinevate suhtlusviiside (internet, sotsiaalmeedia) plahvatuslik areng ning laialdane levik viimastel aastakümnetel on loonud infosõja tarvis soodsa keskkonna, milles riigid ja teised mõjukad rahvusvahelised toimijad saavad oma strateegilisi eesmärke suhteliselt väheste kulutustega ellu viia. Moodsas hübriidse iseloomuga sõjapidamises võib tulevikukonflikt paljuski tugineda narratiivide sõjale, milles piiratud sõjalised operatsioonid üksnes toetavad massiivset propagandasõda.¹ Riikide relvakonfliktide asemel võib lahinguid korraldada erinevates meedia-keskkondades, tankide ja suurtükkide asemel kasutada relvadena tundeid ja uskumusi.

Alates 2009. aastast on Venemaa korraldanud Läänemere piirkonna vahetus läheduses iga nelja aasta järel sõjalist õppust Zapad, mida on alati saatnud võimendatud meediakampaania Venemaa ja NATO vahel peagi puhkevast sõjalisest konfliktist ning mille üks sihte võib olla püsivale hirmukultuurile rajatud ebastabiilse julgeolekukeskkonna loomine.² Sõjaline

¹ Vt **Rickli, Jean-Marc; Kaspersen, Anja** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. World Economic Forum.

<<https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media>> (01.09.2016); **Jackson, Laura et al.** 2015. Information at War: From China's Three Warfares to NATO's Narratives. The Legatum Institute.

<<https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/information-at-war-from-china-s-three-warfares-to-nato-s-narratives-pdf.pdf?sfvrsn=2>> (01.09.2018); **Mölder, Holger** 2016. The War of Narratives – Putin's Challenge to International Security Governance in Ukraine. – Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies), Vol. 2, pp. 88–113.

² **Mölder, Holger** 2011. The Culture of Fear in International Politics – Western-dominated International System and Its Extremist Challenges. – Extremism Within and Around Us. Ed. by Kilp, Alar; Saumets, Andres. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, p. 260. [**Mölder** 2011]

jõudemonstratsioon (sh ulatuslikud sõjalised õppused) on muutunud vahendiks, millega sageli suunatakse ohu tajumist eeldatavasti vaenulike kavatsustega *teiste* poolt julgeolekudilemma³ olukorras. Selles artiklis uuritakse, kuidas Läänemere piirkonnas tekitatud julgeolekudilemma mõjutab hirmukultuuri levikut, sealhulgas seda, kuidas rakendatakse piirkonnas korraldatavaid suuri sõjalisi õppusi ulatuslikuks mõjutustegevuseks ning luuakse nende abil piirkonnale ebastabiilse julgeolekukeskkonna kuvandit, jättes mulje, et olukord võib iga hetk viia laiaulatusliku sõjani Venemaa ja lääneriikide vahel. Samuti uuritakse õppuste võimalikku siseriiklikku mõju, millega kinnitatakse Venemaa kodanikele riigi valmisolekut kaitsta end kõigi vastu, kellel võivad olla selle suhtes vaenulikud kavatsused.

2. Hirmukultuur kui sotsiaalne konstruktsioon

Filosoofias, sotsiaalteaduses ja poliitikas on identiteedi konstrueerimine tihtipeale tihedalt seotud üksteisele vastanduvate kategooriate *meie* ja *teiste* loomisega.⁴ Vastuolu väärtustavad narratiivid võivad soodustada laiapõhjalise ühiskondliku hirmu tekkimist, mille abil suudetakse tekitada *meie* rühmas (need, kes samastavad end mingis sotsiaalses kontekstis kehtiva režiimiga) hirmu vaenlastena defineeritud *teiste* ees. Paljud totalitaarsed ja autoritaarsed režiimid, kelle side ühiskonnaga võib muidu tunduda mõistusevastane, on suutnud kollektiivse hirmu sündroomi abil luua endale märkimisväärse toetusbaasi, millel põhinevat nostalgiat on vähemal või rohkemal määral ilmnenu ka nende režiimide kokkuvarisemise järel. Tugeva ühise identiteedi konstrueerimisega on võimalik paljude totalitaarsete režiimide kogemuse najal juhtida rahva tähelepanu kõrvale pakulistelt majanduslikelt, sotsiaalsetelt ja poliitilistelt probleemidelt.⁵ Vähemalt mõnes ühiskonnakihis on olnud märkimisväärne toetus vastanduvatele ja sageli äärmuslikele ideoloogiatele (nt natsionaalsotsialismile Saksamaal, fašismile Itaalias ning kommunismile Nõukogude Liidus, Hiinas, Kuubas ja Põhja-Koreas, aga ka

³ Julgeolekudilemma on rahvusvahelistes suhetes tekkiv kahetasandiline strateegiline vasturääkivus, mille puhul ühe toimija julgeoleku kasvamine vähendab samal ajal teiste toimijate julgeolekut. Vt ka **Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. *The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics*. New York: Palgrave Macmillan.

⁴ **Lebow, Richard Ned** 2008a. *Identity and International Relations*. – *International Relations*, Vol. 22, Issue 4, p. 474.

⁵ **Mölder, Holger** 2013. Hirmukultuuri mõju identiteedi konstrueerimisele rahvusvahelistes suhetes. – *Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted*, kd 14, nr 5, lk 142–143.

paljudele praegustele natsionalistlikele poliitilistele vooludele nagu trumpismile Ameerika Ühendriikides ja putinismile Venemaal).

Mingil hetkel võib hirmukultuur muutuda identiteedi osaks ning nihetada *meie* ja *teiste* suhet. *Teisi* puudutavad hinnangud ja tunded aitavad konstrueerida *meie* identiteeti, mille tõlgendamist saab kergesti mõjutada sobiva kuvandiloo kaudu, tuues esile, kuidas heade kavatsustega *meie* eristub vaenulike kavatsustega *teistest*. Moodsas ühiskonnas kasutatavad infosõjastrateegiad sarnanevad aga oluliselt Hollywoodi menufilmide müügistrateegiale, mille eesmärk ongi rõhutada tundeid ja juhtida auditooriumi tähelepanu eemale ratsionaalsetelt lahendustelt. Hirm mõjutab seda, kuidas me tajume rahvusvahelistes suhetes teistsuguste toimijate võimalikke käitumismudeleid, mis on tihti omandanud mütologiseeritud ja kivistunud vormi, luues baasi kohustuslikule vaenlase narratiivile, olgu selleks personifitseeritud riik/rahvus (Venemaa, Saksamaa, Ameerika Ühendriigid jt) või erinevad tsivilisatsioonilised/kultuurilised nähtused (islam, Euroopa, Lääs jne).⁶ Kui ajaloolise vaenlase narratiiv on kord juba loodud, võib sellest vabanemiseks vaja minna pikka protsessi ning kardinaalseid muutusi rahvusvahelises süsteemis tervikuna. Nii kujuneski 19. sajandi lõpul ja 20. sajandi algul Euroopa julgeolekukeskkonnas domineerivaks narratiiviks Prantsusmaa ja Saksamaa vastasseis, millest suudeti vabaneda alles Teise maailmasõja järgse lõimumisprotsessi toel.

Nõukogude Liidu lagunemine möödunud sajandi lõpus ei toonud kaasa kauaaegsete oponentide vahel umbusu kadumist ja külma sõja aegsed narratiivid jäid püsima. Pärast külma sõja lõppu on *meie* ja *teiste* kontseptuaalne vastandumine mõjutanud üha tugevamini Venemaa ja Lääne suhteid. Sealäbi on Venemaa edukalt lülitanud nõukogude ajal Lääne mõju ees tuntud hirmu uude sotsiaalsesse konstruktsiooni, millega määratakse kindlaks rahvuslik identiteet. Venemaa avalikus poliitilises diskursuses kasutatakse hirmu NATO, Lääne ja viimasel ajal üha sagedamini ka Euroopa Liidu ees selleks, et süvendada konsolideerumist *meie* seas ja et rakendada seda *teiste* vastu katalüsaatorina suurema ühiskondliku solidaarsuse saavutamiseks, mis avaldub selgesti ka valimistel (Venemaa presidendi ja teda toetava võimuerakonna Ühtne Venemaa populaarsus on suur).

Tänapäeva julgeolekukeskkonnas on infosõda muutunud poliitiliste lahingute lahutamatuks osaks, nagu oli näha viimastest USA presidendivalimistest, Brexiti rahvahääletusest Ühendkuningriigis ja Euroopa rändekriisi

⁶ *Ibid.*

kajastavatest narratiividest, mille puhul see tõsiasi avaldus kõige jõulisemalt. Venemaa on infosõja vallas eesrindlik riik, kes kasutab suuresti varieeruvaid praktilisi lahendusi sõltuvalt taotletavatest strateegilistest eesmärkidest. Ukrainas annekteeriti Krimm minimaalset vägivalda hõlmanud mittelineaarse operatsiooniga, mille vastu ei olnud Ukraina relvajõud valmistunud, mistõttu nad loobusid vastupanust. Donbassi konfliktis kasutatakse teistsugust strateegiat: seal võib püsiv lõputu sõjaolukord olla eesmärk iseeneses, sest Venemaa tundub olevat rohkem huvitatud nõukogudejärgse ruumi destabiliseerimisest ja selle kasutamisest oma poliitilise mõjuvõimu laiendamiseks kui impeeriumi taastamiseks vajalikust territoriaalsest laienemisest. Destabiliseerimisega üritatakse vähendada Lääne mõju endistes Nõukogude Liidu vabariikides ja anda mõista, et neid ootab turvaline tulevik ainult siis, kui nad seovad oma saatuse Venemaa huvidega.

3. Hirmukultuuri arendamine rahvusvahelistes suhetes

George Orwelli düstoopilises romaanis „1984“ kirjeldatakse katkematut sõjaolukorda, kus lahinguid peetakse kusagil eemal ja kodanikke informeeritakse pidevalt kaugetel sõjatandritel saavutatud võitudest.

Tähelepanu! Palun tähelepanu! Just praegu saabus välkuudis Malabari rindelt. Meie väed on Lõuna-Indias hiilgava võidu saavutanud! Mind on volitatud teatama, et see sündmus, millest me kohe teatame, võib sõja lõpu käegakatsutavasse lähedusse tuua!⁷

Tegelikult ei peetudki sõda, mistõttu nihkus selle lõpp kogu aeg edasi määramatusse tulevikku, sõjateateid edastati aga selleks, et vaenlase kuju aktiivselt mees hoida ning rahva tähelepanu tegelikelt probleemidelt kõrvale juhtida.⁸ Praeguse aja konfliktipiirkonnad asuvad peamiselt Aafrikas, Aasias ja Lähis-Idas, mis jäävad maailmapoliitika ristteedelt eemale ega mõjuta kuigi tugevasti rahvusvahelist kogukonda suunavate suurriikide heaolu ja turvalisust. Seetõttu iseloomustab moodsat konflikti latentsus, kuna konflikti lõpetamiseks ja rahu kehtestamiseks ei tee rahvusvaheline kogukond märkimisväärsed jõupingutusi.

⁷ **Orwell, George** 1990. 1984. Tlk Elias Treeman. Loomingu Raamatukogu, nr 48–51. Tallinn: Perioodika, lk 21.

⁸ **Mölder, Holger** 2017. Kuvandiehitamine kui moodsa infosõja tuumarelv. – Müürileht, nr 10, lk 18–19.

Pidev sõjaolukord ei ole poliitilises filosoofias sugugi mitte uus ega vast-sündinud kontseptsioon. 17. sajandi inglise filosoof Thomas Hobbes pidas oma raamatutes „De Cive“ ja „Leviathan“ inimühiskonda iseloomustavaks seisundiks „kõikide sõda kõigi vastu“ (lad *bellum omnium contra omnes*). Hobbesi arvates oli sõda tavaline tegevus, anarhilises rahvusvahelises süsteemis esinevate ühiskondlike suhete paratamatu eksistentsiaalne vorm, mille suhtes inimühiskond on ise aja jooksul kehtestanud teatavad regulaatiivsed piirangud. See 17. sajandist pärinev kontseptsioon, mida realismi traditsioonist lähtuvad rahvusvaheliste suhete koolkonnad on riikide suhete mõistmiseks hoolega kasutanud, on laialt levinud infosõjapidamise taustal taassündinud 21. sajandil.

Katkematu sõja paratamatu kaasnähtusena on tekkinud mastaapne hirmukultuur, mis on selle sajandi alguses üleilmse terrorismivastase sõja väljakuulutamisest saadik märkimisväärselt mõjutanud rahvusvahelist poliitikat.⁹ Zbigniew Brzezinski on öelnud, et hirmukultuur on terrorismivastases sõjas põhilisi suunavaid jõude, kuna see varjab sõja põhjusi, paisutab tundeid ja teeb demagoogilistele poliitikutele kergemaks avaliku arvamuse mobiliseerimise sellise poliitika toetamiseks, mida nad soovivad ellu viia.¹⁰ Richard Ned Lebow käsitleb hirmu tundena, mis erineb sellistest inimkonna arengut kannustavatest põhiteguritest nagu isu, vaimsus ja mõistus.¹¹ Ta seostab hirmu julgeoleku ja jõu korrelatsiooniga, samas kui isu millegi järele väärtustab jõukust ning vaimu jaoks on tähtis au.¹² Hirmu rolli inimtegevuse katalüsaatorina ei saa alahinnata, sõltumata sellest, kas tegu on riikide, muude rahvusvaheliste subjektide või üksikisikutega.

Sotsiaalteaduses ei ole hirmukultuur kui nähtusi seletav mõiste mitmesuguste eelarvamuste ja ängide tõttu väga levinud, kuna see eeldab mõne valdkonna avalikus diskursuses ja suhtekorralduses emotsionaalsete ja tihti-peale eelarvamuslike ajendite (nt hirmu, viha, vimma ja ärevuse) sihipärast kasutamist. Hirmukultuur kuulub sotsiaalsete konstruktsioonide hulka, mille olemasolu tunnistamine ei kuulu hea tooni juurde, kuigi hirmust põhjustatud tunded mõjutavad märgatavalt meie igapäevaelu mitut tähtsat aspekti

⁹ Mölder 2011, lk 241–242.

¹⁰ Brzezinski, Zbigniew 2007. Terrorized by ‘War on Terror’. – The Washington Post, 25.03.2007. <<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/23/AR2007032301613.html>> (20.07.2011).

¹¹ Lebow, Richard Ned 2008b. A Cultural Theory of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press, p. 89. [Lebow 2008b]

¹² *Ibid.*, p. 90.

erinevatel tasanditel.¹³ Kuigi kollektiivne hirm võib samuti olla rühma identiteedi kujunemist ja ühiskonna solidaarsust soodustav tegur, võib see ideoloogiliselt forsseerituna ühtlasi aidata kaasa selliste režiimide esiletõusule, mis pooldavad äärmuslikke hoiakuid ja ideoloogiaid ning suudavad identiteetide vastandumist oma poliitiliste eesmärkide saavutamiseks oskuslikult ära kasutada. Hirmukultuur sunnib konsolideerima jõupingutusi teatud ühise identiteediga rühma julgeoleku tagamiseks, kuid selle laiem eksistentsiaalne siht (kas ühiskonna solidaarsuse kasvatamise nimel võib üles ehitada püsivale hirmukultuurile tuginevat kooslust?) on juba vaieldav.¹⁴

Lisaks poliitilise, sõjalise, majandusliku ja sotsiaalse julgeoleku ohtudele takistavad ühiskonna edukat toimimist eelkõige veel vajakajäämised psühholoogilises julgeolekus. Hirmukultuuri najal saavutatud sotsiaalsel konsolideerimisel ei ole harilikult pikaajalist mõju ning kriisisituatsioonis võib see kergesti kaduda, sest ühiskond ei arene, vaid suunab kõik jõud enesesäilitamisele. Hirm takistab tavaliselt progressi, sest ei suuda kohaneda uute tundmatute olukordadega. Sarnases ühiskonnas tekkinud motivatsiooniprobleeme on värvikalt kirjeldanud itaalia kirjanik Dino Buzzati oma teoses „Tatarlaste kõrb“.¹⁵ Püsivale ründeohule rajatud narratiiviga ei suudetud tagada ühiskonna valmisolekut tulla ohuga toime, kui viimaks tõepoolest jõudis kätte müstifitseeritud rünnak.

Hirmukultuuriga toimetulek on tihedalt seotud päevakajaliste aruteludega sellest, kuidas saada hakkama multikultuurses maailmas, sest kultuuride kommunikatsioon ei ole enam piiratud geograafilise ruumiga. Sama identiteediga rühmade poliitilisi otsuseid mõjutavad käitumismotiivid lähtuvad enamasti sarnastest allikatest: isu (soov tagada jõukust), vaimsus (soov säilitada au), mõistus (soov vältida ebaõiglust) ja hirm (ebakindlus teise identiteediga rühmade tegevuse suhtes). Kui Vana-Kreeka ajaloolast Thukydidest parafraseerida, mõjutavad konflikti puhkemist au, hirm ja huvi; seega tuleb konflikti vältimiseks hoida vastase „au puutumatu, hirmud mõõdukalt ülal ja

¹³ **Hankiss, Elmer** 2001. *Fears and Symbols. An Introduction to the Study of Western Civilization*. Budapest: Central European Press.

¹⁴ Hirmu ei ole alati käsitletud negatiivse nähtusena. Näiteks David Parkin väidab, et veel 19. sajandi sotsiaalses diskursuses väljendas hirm ühtlasi austust. Vt **Parkin, David J.** 1986. *Toward Apprehension of Fear. – Sociophobics: The Anthropology of Fear*. Ed. by Scruton, D. L. Boulder: Westview Press.

¹⁵ Dino Buzzati (1906–1972) romaan „Tatarlaste kõrb“ („Il deserto dei Tartari“) avaldati 1940. aastal (eesti k 1991. aastal, tlk Anne Kalling, Tallinn: Eesti Raamat.)

vallutushuvi väike¹⁶. Kokkupuutel teistsuguse identiteediga inimestega ei tuleks anda neile põhjust vaenulikuks tegutsemiseks, vaid näidata mõlemale rühmale koostöö eeliseid konflikti ees ning hirmuga mitte liialdada, sest tavaliselt hakkab see painama mõlemat poolt. Põhimõtteliselt tulebki süsteemil valida erinevuste kaotamise ja sallimise vahel. Süsteem võib liikuda ühtlustatud normatiivsuse suunas, mis järgib suuremal või vähemal määral käsuoigustlikku traditsiooni, millega reguleeritakse maksimaalselt subjektide käitumise norme. Alternatiivina võib jätta individuaalsetele toimijatele suurema valikuvabaduse ehk liikuda liberaalse maailma poole.

4. Venemaa geostrateegilised huvid ja väärtuste konflikt hirmukultuuri tekitajana

Kremlitippstrateeg Vladislav Surkov kirjeldab venelasi kui Lääne ja Ida vahel asuvat segaverelist rahvast kahepealise riikluse, hübriidse mentaliteedi, maailmajagused hõlmava territooriumi ja bipolaarse ajaloo. Vene riigil on ainult kaks liitlast: tema sõjavägi ja sõjalaevastik (parafraaseerides tsaar Aleksander III-le ekslikult omistatud sõnu). Sellises vaenulikus keskkonnas peab Venemaa ise hakkama saama, tuginedes vaid omaenda jõule.¹⁷ Selle pärast ongi tähelepanuväärne, et lisaks strateegilisele vastasseisule lääneriikide, NATO ja Euroopa Liiduga õhutab Venemaa ka väärtuste konfliktile rajatud ideoloogilist vastasseisu, milles venelased on võtnud endale traditsiooniliste väärtuste kaitsja rolli, samal ajal kui Lääs kujutab endast Venemaa narratiivi järgi manduvat liberaalset ühiskonda, mis on ülemäärase vabaduse ja inimõiguste kaitsmise tõttu määratud hukule. Ühtlasi õigustatakse selle narratiiviga autoritaarset riigikorda ja tugevdatud kontrolli kodanike üle.

Vladimir Putini ajal on riigivõimu stabiliseerumine kaasa toonud märkimisväärsed muutused Vene välispoliitikas. Venemaa agressiivsus on Lääne suunas kasvanud ja kasutusele on võetud otseselt vastanduv retoorika. Surkov on nimetanud riigi poliitiliseks peaesmärgiks moderniseerimist ilma läänestumiseta¹⁸, mis on lähedane postslavofiilsele eurasianismile. Selle liikumise juhtivaid ideologe Aleksandr Dugin peab isegi Putini režiimi

¹⁶ **Toomse, Rene** 2011. Eesti ja sõjaoh. – Eesti Ekspress, 27.05.2011.

<<http://ekspress.delfi.ee/kuum/rene-toomse-est-ja-sojaoh?id=46625888>> (01.07.2018).

¹⁷ **Surkov, Vladislav** 2018. The Loneliness of the Half-Breed. – Russia in Global Affairs, 28.05.2018. <<https://eng.globalaffairs.ru/book/The-Loneliness-of-the-Half-Breed-19575>> (08.07.2018).

¹⁸ *Ibid.*

liialt mõjutatuks Lääne liberaalsest demokraatiast ning tähtsustab Venemaa ainulaadset gestrateegilist asendit Euroopa ja Aasia vahel, et konkureerida pidevas tsivilisatsioonide konfliktis Lääne ja Aasia riikidega, sealhulgas Ameerika Ühendriikide, Euroopa Liidu, Hiina ja Jaapaniga.¹⁹

Hirmukultuuri levikuga kaasneb sageli tugev enesesäilitamise vajadus. Juba Briti mõtleja John Stuart Mill pidas tõsiseks veaks eeldust, et kaks tsiviliseeritud riiki (või üks tsiviliseeritud riik ja barbarid) järgivad sama-suguseid rahvusvahelisi tavasid ja moraalireegleid.²⁰ Maailmas ei tunta just väga palju puhtakujulisi hirmuühiskondi, kus hirmutunne on pikema aja jooksul loonud stabiilse ning kestva identiteedi, kuigi mure julgeoleku ning ellujäämise pärast on poliitilises kultuuris üsna tavapärane nähtus.²¹ Kui me aga vaatame rahvusvaheliste konfliktide tekkepõhjuseid, siis agressori ja ohvri identiteeti ei saa tihtipeale selgesti eristada, kuna konfliktisituatsiooni seletava narratiivi konstrueerimisel võivad erinevad osapooled kasutada küll sarnaseid argumente, kuid muuta sündmuste konteksti enda jaoks sobivaks. Nii kujunes Eestis välja hirmukultuurile tuginev etniliste kogukondade vastasseis nõukogude režiimi lagunemise ja laulva revolutsiooni aastatel; sama kordus jõulise kuvandite võitlusena 2007. aastal nn pronksõduri epopöa haripunktis. Eesti venekeelne kogukond tundis rahvusriikluse tugevnemise survele hirmu oma identiteedi säilimise pärast, samal ajal kui eestikeelset kogukonda mõjutas terav hirm nende ajalooliste stsenaariumite võimaliku kordumise pärast, mis olid alles eelmisel sajandil lõppenud oma-riikluse kaotamise ning rahvusliku identiteedi allasurumisega. Kogukondlike tundeid väljendavaid narratiive saab sageli üle kanda riikide suhetesse. Pärast külma sõja lõppu on sellised narratiivid oluliselt mõjutanud näiteks Eesti Vabariigi ja Venemaa Föderatsiooni suhteid.

Julgeoleku määratlustes lähtutakse valdavas osas käsitlustes universaalsetest ja materialistlikest epistemoloogilistest põhjendustest. Ratsionaalsed seletused satuvad aga sageli vastuollu praktikaga: miks käituvad mõned kogukonnad niimoodi, et teised kogukonnad tõlgendavad seda

¹⁹ **Dugin, Alexander** 2014. United by Hatred. Manuel Ochsenreiter interviews Alexander Dugin on the Ukraine crisis. – Counter Currents Publishing, 30.01.2014. <<http://www.counter-currents.com/2014/01/manuel-ochsenreiter-interviews-alexander-dugin-on-the-ukraine-crisis/>> (28.08.2016).

²⁰ **Mill, John Stuart** 1859 [1987]. A Few Words on Non-Intervention. – Foreign Policy Perspectives, Nr. 8. <<http://www.libertarian.co.uk/lapubs/forep/forep008.pdf>> (21.07.2011).

²¹ **Lebow** 2008b, p. 192.

ähvardusena?²² Mõne olukorra või tegevuse tajumine ähvardusena viitab juba otseselt julgeolekudilemma olemasolule, mille eiramine loob soodsa pinnase püsiva hirmukultuuri tekkele.

Kui vaadelda näiteks 2008. aastal kulmineerunud Venemaa ja Gruusia konflikti, põrkuvad selleski osapoolte erinevad narratiivid. Venemaa ja Gruusia vastuolusid saab lahti harutada ratsionaalsete võtetega, aga terviklikku lahendamist raskendab abhaaside ja osseetide osalus, sest nende motiivid võivad erineda Venemaa kui riigi omadest. Gruusia rõhutatav riigi territoriaalse terviklikkuse kontseptsioon vastandub abhaaside ja osseetide rahvuslikule enesemääramisele, mistõttu pole just lihtne leida mõlemat poolt rahuldavat ratsionaalset lahendust, ilma et keegi ei tunneks end võitja ega kaotajana. Kui abhaaside ja osseetide iseseisvuspüüdlusi Kaukaasias oma mõju suurendamiseks kasutavate venelaste ambitsioonid näivad imperialistlikud laiemas regionaalses kontekstis, siis abhaaside ja osseetide silmis mõjub imperialistlikuna hoopis Gruusia käitumine, kuna grusiinid eitavad Abhaasia ja Lõuna-Osseetia enesemääramisõigust ning käsitlevad neid territooriume Gruusia riigi lahutamatu osana. Hirmukultuuri süvendamisele aitavad kaasa aga kõik mainitud kontseptsioonid. Sarnaseid olukordi, kus hirmu vastastikku võimendatakse, on Venemaa sageli üsnagi edukalt kasutanud nõukogudejärgses ruumis oma mõju kinnistamiseks.

5. Julgeolekudilemma Läänemere regioonis ja selle sidumine hirmukultuuriga

Hoolimata näiliselt stabiilsest julgeolekukeskkonnast esineb Läänemere piirkonnas mitmesuguseid julgeolekudilemma vorme alates Venemaa ja teiste piirkonna riikide vahel välja kujunenud klassikalisest dilemmast kuni lõimumis- ja identiteedidilemmadeni, mis väljenduvad külma sõja järel koostöö (mitte)tegemises.²³ Hirmukultuur ja julgeolekudilemma käivad rahvusvahelistes suhetes tihti käsikäes. Hirmukultuuriga saab mõjutada teiste riikide vastuvõtlikkust enda julgeoleku tugevdamiseks võetud sammudele, sest sageli pole võimalik üheselt tõlgendada, kas need sammud astuti kaitse- või ründe vajaduse pärast.

²² **Schöpflin, George** 2010. *The Dilemmas of Identity*. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus, pp. 206–207.

²³ **Mölder, Holger** 2011. *The Cooperative Security Dilemma in the Baltic Sea Region*. – *Journal of Baltic Studies*, Issue 2, pp. 143–168. <10.1080/01629778.2011.569063>.

Julgeolekudilemma toimib, kui vastaspoolt õnnestub provotseerida ebaratsionaalsele käitumisele, mida saab kasutada pingete suurendamiseks. Julgeolekudilemmade alalhoidmine Läänemere regioonis väljendab Venemaa soovi pingestada siinsete riikide suhteid. Hirmukultuuri õhutamine ja säilitamine on selle poliitika lahutamatu osa. Kui vaadelda Venemaa käitumist erinevate kriiside ohjamil, seisneb see sageli sõjalises jõudemonstratsioonis, mis lisaks oskuslikule manööverdamisele propagandarindel sunnib potentsiaalseid vastaseid reaktiivsele tegevusele. Läänemere julgeolekukeskonnas on Venemaal õnnestunud üles ehitada klassikalise julgeolekudilemma olukord, kus ühe poole väidetavad kaitsetstarbelised sammud kutsuvad vastaspooles esile hirmu võimaliku ründe ees.

Üks Läänemere julgeolekudilemmat iseloomustavaid nähtusi on Rootsi rannikuvetes korrapäraselt etendatavad allveelaevajahid (rts *ubåtsjakter*), mida viimati peeti 17.–24. oktoobril 2014. Allveelaevajahide traditsioon sai alguse 27. oktoobril 1981, kui Karlskrona lähedal sõitis karile Nõukogude Liidu allveelaev U137. Hiljem pole ühtegi Venemaa või nõukogude taustaga allveelaeva suudetud tabada, mis samas ei välista 1981. aasta vahejuhtumi kordumise võimalikkust. Hirmunarratiivide sihikindel taastootmine tekitab aga soodsad tingimused kestlikuma ning pikaajalisema mõjuga hirmukultuuri loomiseks. Muude versioonide kõrval ei saa välistada võimalust, et tegemist oli Venemaa algatatud infooperatsiooniga, mille eesmärk oli destabiliseerida Läänemere julgeolekukeskkonda ning mõjutada hirmukultuuriga Rootsi avalikku arvamust, et vähendada toetust Rootsi võimalikule liitumisele NATOga.

Rootsi ajalehes Svenska Dagbladet teatati 18. oktoobril 2014, et allveelaevajahile eelnes raadio teel edastatud venekeelne appikutse.²⁴ Samal ajal levisid meedias kinnitamata kuulujutud Venemaa tuumaallveelaeva Dmitri Donskoi uppumise kohta. Neis viidati Vene blogijale ja kodanikuaktivistile Pavel Šehtmanile, kes oli sotsiaalmeedias väitnud järgmist: „Äsja helistas Venemaa Põhjaleevastiku staabis töötav tuttav. Rootsi rannikul uppus Dmitri Donskoi. Putin ei aita. Juhtus nii nagu Kurskiga.“²⁵ Erukontradmiraal Ivan Merkulov kommenteeris sündmust venekeelsele infoportaalile Delfi: „See meeskond ei sattunud sinna mingi luureplaani järgi, vaid Vene juhmuse tõttu. Aga Rootsis elab siiani selline sündroom. Mingit Vene allveelaeva seal olla

²⁴ **Could Be a Damaged Russian Submarine** 2014. – Svenska Dagbladet, 18.10.2014. <<https://www.svd.se/english-version-could-be-a-damaged-russian-submarine>> (11.07.2018).

²⁵ **Spekulatsioon: Rootsi rannikul uppus tuumaallveelaev Dmitri Donskoi** 2014. – Postimees, 20.10.2014. <<https://maailm.postimees.ee/2960801/spekulatsioon-rootsi-rannikul-uppus-tuumaallveelaev-dmitri-donskoi>> (01.07.2018).

ei saa. Venemaal Läänemerel allveelaevu praktiliselt polegi.²⁶ 2014. aastal paiknes Läänemerel kaks Venemaa Balti mere laevastiku Kilo-klassi diisel-allveelaeva.²⁷ Teadmata küll hüsteeria põhjust, ei saa siiski välistada seda, et keegi lekitas vastava teabe meediale tahtlikult ja et see kuulus kavandatud infooperatsiooni juurde.

Allveelaevajahti võiks lugeda kordaläinuks, kui vaenulik objekt õnnestub kinni püüda või vähemalt tuvastada, kuid andmed veeluse tegevuse kohta on olnud vastukäivad. Sõjahüsteeria üleskütmine Läänemerel võib täita küll kellegi poliitilisi eesmärke, aga ühtlasi toob see välja psühholoogilise kaitse nõrgad küljed.²⁸ Rootsi ajalehe Dagens Nyheteri allika arvamus oli järgmine:

„Ma ei tea, kuidas õnnestus niisugune segadus tekitada – kas mindi kuulujuttude õnge? Mõnikord võib olla nii, et keegi fantaseerib millestki ja siis fantaseerib keegi teine millestki sarnasest ning nii usutakse, et on olemas kahe [teineteisest sõltumatu] allika andmed ja see muutub tõeks,“ ütles allikas.²⁹

Hoolimata 1990. aastatel NATO ja Venemaa vahel loodud partnerlussuhtest peab viimane allianssi endiselt vastanduvaks sõjaliseks institutsiooniks nagu Nõukogude Liidu aegadel, mistõttu on Venemaa olnud järjekindlalt vastu NATO laienemisele ja omistab organisatsioonile agressiivseid plaane. See loob täiendavaid võimalusi hirmukultuuri levitamiseks, mille lahutamatuks osaks on sõjalise jõu demonstreerimine õppustega, mille käigus harjutatakse ennetavat rünnakut, et ohjata võimaliku vastase agressiivseid kavatsusi. Julgeolekudilemma olukorras mõjutatakse sellega ka vastaspoole ohutaju. Pärast Ukraina konflikti puhkemist on Lääne meediaruumis üha

²⁶ **Kornõševa, Margarita** 2014. Erukontradmiraal Delfile: allveelaevapaanikaga tahetakse Rootsit NATO-sse tõugata. – Delfi.ee, 23.10.2014.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/erukontradmiraal-delfile-allveelaevapaanikaga-tahetakse-rootsit-nato-sse-tougata?id=70005865>>.

²⁷ **Kaarel Kaas: Vene veelune võimekus Läänemerel pole kuigi suur** 2014. – ERR, 20.10.2014. <<https://www.err.ee/522574/kaarel-kaas-vene-veelune-voimekus-kaanemerel-pole-kuigi-suur>>.

²⁸ **Broad, Ian** 2014. The Cold War Is Back! Swedish Navy at Action Stations to Hunt Mystery Foreign Submarine in Waters Once Popular with Soviet Stealth Raiders. – Daily Mail, 18.10.2014. <<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2798441/the-cold-war-swedish-navy-action-stations-hunt-mystery-foreign-submarine-waters-popular-soviet-stealth-raiders.html>> (08.07.2018).

²⁹ **Laugen, Lauri** 2014. Dagens Nyheter: mingit Vene appikutset enne Rootsi allveelaevajahti Stockholmi saarestikust ei tulnud. – Delfi.ee, 28.10.2014.

<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/dagens-nyheter-mingit-vene-appikutset-enne-rootsi-allveelaevajahti-stockholmi-saarestikust-ei-tulnud?id=70037197>> (08.07.2018).

sagedamini kujutatud Balti riike kui Venemaa võimalikku järgmist sõjalist sihtmärki. Kuigi Venemaa kogu sõjaline võime jääb alla NATO riikidele, ületab see Läänemere idaosa piirkonnas mitu korda „vaenuvägede“ vastavaid näitajaid.³⁰ Ühes 2016. aastal avaldatud Rand Corporationi uurimuses väidetakse 2014.–2015. aastal matkitud sõjaolukorra alusel, et NATO-l oleks Venemaa sõjalise rünnaku korral Balti riike keeruline kaitsta.³¹ Samas tõdetakse uurimuses, et täiendavate NATO vägede kohalolek võiks Venemaad kammitseada, sest sissetung Balti riikidesse tähendaks pikka, tõsist ja kulukat sõda suurema potentsiaaliga vastasega. Seejuures ei peaks kõik väed paiknema kohapeal, vaid NATO peaks olema võimeline need nädalase hoiatuse korral piirkonda saatma.³²

Eesti meedia on olnud äärmiselt vastuvõtlik kõiksuguste ohusignaalide suhtes, mis kajastavad Venemaa võimalikke agressiivseid kavatsusi Balti riikide sõjaliseks vallutamiseks. Eesti mediaväljaannetest leiab järgmisi pealkirju: „NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu“³³, „Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta“³⁴, „USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist“³⁵, „BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest“³⁶, „Rasmussen:

³⁰ **Vent, Niclas** 2016. Превосходство российской армии. – Inosmi.ru, 03.11.2016. <<https://inosmi.ru/military/20161103/238135091.html>> (08.07.2018).

³¹ **Shlapak, David A.; Johnson, Michael** 2016. Reinforcing Deterrence on NATO's Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://www.rand.org/content/dam/rand/pubs/research_reports/RR1200/RR1253/RAND_RR1253.pdf> (08.07.2018).

³² *Ibid.*

³³ **Laugen, Lauri** 2016a. NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu. – Delfi.ee, 03.02.2016. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/nato-peasekretar-tunnistab-venemaa-harjutas-2013-aastal-tuumarunnakut-rootsi-vastu?id=73587119>> (08.07.2018). [**Laugen** 2016a]

³⁴ **Mihelson, Helen** 2016. Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta. – Postimees, 03.02.2016. <<https://www.postimees.ee/3562693/raport-nato-ei-suudaks-baltikumi-venemaa-runnaku-ees-kaitsta>> (08.07.2018).

³⁵ **USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist** 2015. – Õhtuleht, 26.06.2015. <<https://www.oh tuleht.ee/683285/usa-mottekoda-venemaa-harjutas-laanemere-saarte-vallutamist>>.

³⁶ **Laugen, Lauri** 2016b. BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest. – Delfi.ee, 01.02.2016. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/bbc-saates-kujutatakse-venemaa-sissetungi-latisse-ja-brittide-loobumist-vene-tuumarunnakule-vastamisest?id=73565521>> (08.07.2018).

Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides³⁷, „Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides“³⁸ ja „Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel“³⁹. Need ei ole Vene propagandakanali Sputnik uudised, vaid selliste pealkirjade all kajastatakse Läänemere julgeolekuperspektiive Eesti peavoolu meedias.

Eesti Kaitseväe erioperatsioonide üksuse ülem kolonel Riho Ühtegi väidab, et kõik konfliktid Eesti ja Venemaa vahel alates 1924. aasta detsembrimässust on olnud hübriidkonfliktid ning et Venemaa heidutamine ei ole ainult Kaitseväe ülesanne, mille juures tuleb vältida paanikat.⁴⁰ Mure Venemaa võimaliku agressiooni pärast on arusaadav, kuid sõjalise ohu võimendamise meediakanalites süvendab tunnetele tuginevat hirmukultuuri, mis võib tugevdada sõjaootust ja provotseerida mitte just kõige ratsionaalsemate otsuste langetamist mõlemal poolel. Kokkuvõttes võib sellisest tegevusest olla rohkem huvitatud just Venemaa, kes soovib Läänemere julgeolekuolukorda destabiliseerida, vähendada toetust NATO-le ja Euroopa Liidule ning õhutada hirmukultuuri levikut. Selle tagajärjel kanduvad avalikus ruumis edasi sellised NATO usaldusväärsus kahandavad narratiivid nagu „NATO ei tule meile appi“, „NATO kollektiivkaitse põhimõtte ei toimi“ ja „Nemad seal Brüsselis ei mõista meid“.

Kaarel Tarand arutleb mõttemängude põhjuste üle:

On palju haritud vanemaid mehi, kes istuvad kas kuskil peastaapides, mõttekodades ja nii edasi ja mõtlevad endale mänge välja, millega nad maastikul enam ju tegelikult hakkama ei saa. Ma saan aru, et sõjameestel on vaja endale ka eelarveid tekitada ja sellepärast on vaja ka ju sõjaohtu näidata, aga iga mõtlev inimene nii siin- kui sealpool neid mõttelisi rindejooni saab ju aru, et

³⁷ **Rasmussen: Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides** 2015. – ERR, 06.02.2015. <<https://www.err.ee/529365/rasmussen-putin-voib-katsetada-hubriidsoda-ka-balti-riikides>> (08.07.2018).

³⁸ **Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides** 2015. – ERR, 28.02.2015. <<https://www.err.ee/530125/briti-kaitseminister-putin-voib-korrata-ukrainas-toimunut-balti-riikides>> (08.07.2018).

³⁹ **Koorits, Vahur** 2015. Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel. – Delfi.ee, 20.02.2015. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/briti-kindral-venemaa-voib-runnata-balti-riike-ukrainaga-sarnasel-moel?id=70845085>> (08.07.2018).

⁴⁰ **Laugen, Lauri** 2018. Kolonel Riho Ühtegi: venelased võivad jõuda Tallinna kahe päevaga, aga nad surevad siin. – Delfi.ee, 11.07.2018. <<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/kolonel-riho-ughtegi-venelased-voivad-jouda-tallinna-kahe-paevaga-aga-nad-surevad-siin?id=83007857>> (11.07.2018).

*kui ühel pool ehk meie pool või Lääne pool on viis korda rohkem elanikke ja 25 korda suurem majandus, siis see teine pool ei saa meid kuidagi ohustada.*⁴¹

Kui eeldada, et ebastabiilsust tekitab Venemaa, siis tõusetub paratamatult küsimus, miks on Lääne (sh Eesti) meedia sageli kaasa läinud hirmukultuuri võimendamisele, millega kaasnevad Venemaa poolt peale surutava uue maailmakorra ambitsioonid ja sõjalise jõu näitamine. Ilmar Raag toob oma blogis välja tähelepanuväärse nüansi:

*Eesti meedia Ukraina ja Venemaa käsitleste puhul näeme kõigepealt huvitavat paradoksi. Kuigi ühest küljest ollakse üsna teadlikud Kremli infooperatsioonidest, kasutatakse sellest hoolimata allikaid, mille ebausaldusväärsusest ollakse teadlikud.*⁴²

Raag seletab seda meedia käitumiskultuuriga, mille põhimõtete järgi peetakse sotsiaalset vastutust vähem tähtsaks kui soovi leida mõni konflikt. Venemaa infosõja eesmärk näib olevat üles kutsuda revideerima rahvusvahelist süsteemi, mille lääneriigid on loonud ja mida nad ikka veel enamjaolt juhivad. Bulgaaria politoloog Ivan Krastev väidab, et kui seniste jõuvahekordade revideerimiseks algatatavas staatuse konfliktis esitatakse väljakutse kehtivale süsteemile, on eelis väljakutse esitajal.⁴³ Kui meedia läheb kaasa Venemaa õhutatud sõjahüsteeriaga, toetatakse pigem Venemaa eesmärki tekitada suuremat ebastabiilsust, mis ainult süvendab Läänemere piirkonna julgeolekudilemmat.

6. Zapadi kuvand: püsiv hirmukultuur ning vastasseis Läänega

Strateegilised õppused koondnimetusega Zapad said alguse juba külma sõja ajal. Haripunkt saavutati külma sõja lõpu eel õppusel Zapad 1981, milles

⁴¹ **Analüütikud: sõjalised mõttemängud ei tähenda sõda** 2016. – ERR, 05.02.2016.

<<https://etv.err.ee/v/valismaa/fc4f9923-b41e-40c5-8d53-72ac4a1514ae/analutitukud-sojalised-mottemangud-ei-tahenda-soda>> (08.07.2018).

⁴² **Raag, Ilmar** 2015. Väike paanikakäsitlus. – Jäljed liival enne vihmastu. Ilmar Raagi blogi, 09.04.2015.

<<http://ilmarraag.blogspot.com/2015/04/vaike-paanikakasitus.html>> (01.07.2018).

⁴³ **Krastev, Ivan** 2014. Putin's World. – Project Syndicate.

<<http://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia#AK0vzVbmtIUQCseG.99>> (30.04.2014).

osales ligi 100 000 sõjaväelast.⁴⁴ Pärast Nõukogude Liidu lagunemist peeti õppusi veel 1999. aastal, millele järgnes kümneaastane paus. Õppusi jätkati 2009. aastal ning siitpeale on neid korraldatud iga nelja aasta järel. Selleks ajaks olid Venemaa ja Lääne suhted taas pingestunud, mida näitab ka sündmuste areng viimase kümne aasta jooksul. 10. veebruaril 2007 pidas president Vladimir Putin Müncheneri julgeolekukonverentsil külma sõja vaimus oma kuulsa kõne, mida võib pidada ka Venemaa ja Lääne vastasseisu süvenemise stardipauguks. Putin teatas, et Venemaa ei kavatse enam leppida Ameerika Ühendriikide juhtiva positsiooniga maailmapoliitikas ega NATO laienemisega.⁴⁵ 2007. aastal Eestis toimunud etniliste kogukondade konflikti – aprillirahutustesse – sekkus Venemaa energiliselt. 2008. aastal eskaleerusid Venemaa ja Gruusia vahelised pinged sõjaliseks konfliktiks. 2013. aastal jäi Ukrainal sõlmimata assotsiatsioonilepe Euroopa Liiduga, mis kutsus esile rahutused Kiievis Iseseisvuse väljakul ehk Euromaidani. Vastuolud arenesid edasi ning viisid Krimmi annekteerimiseni Venemaa poolt ja relvakonfliktini Ida-Ukrainas. Kõiki neid sündmusi iseloomustab üks ühine joon: Venemaa tegutses aktiivselt, et pingestada eri kogukondade suhteid, et kasutada neid oma lõppeesmärgi saavutamiseks ehk Venemaa ja Lääne konflikti tagant tõukamiseks.

Pideva julgeolekudilemma olukorras kõige enam jõudemonstratsiooniks kasutatavate vahendite hulka kuuluvad ka sõjalised õppused. Zapadiga levitav kuvand pingestab ja destabiliseerib muidu nii rahulikku Läänemere julgeolekukeskkonda, kuid ühtlasi aitab Venemaal kujutada NATOt sellisena, nagu lähtuks alliansist siinses piirkonnas Venemaale oht. Väidetavalt harjutati õppuse Zapad 2013 käigus tuumarünnakuid NATO ja tema partnerite vastu.⁴⁶ Kahtlemata kuulub Zapadi strateegiliste eesmärkide hulka hirmukultuuri õhutamise Läänemere-äärsetes riikides, sealhulgas NATOga liitunud Eestis, Lätis ja Leedus, kuid ka soov mõjutada Rootsit ja Soomet NATOst distantseeruma. Õppusel Zapad 2017 matkiti küll kolme väljamõeldud riigi (Lubeenia, Vesbaaria ja Veišnooria, mille kuvandid sarnanesid Balti riikide omadele) rünnakut Valgevene vastu, aga õppus korraldati hiiglaslikul territooriumil Arktikast Valgevene ja Kaliningradi oblastini, mis

⁴⁴ **Suhhankin, Sergei** 2017a. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (01.07.2018).

⁴⁵ **Piirsalu, Jaanus** 2007. Mis on juhtunud pärast Putini sensatsioonilist Müncheneri-kõnet? – Eesti Päevaleht, 30.07.2007. <<http://epl.delfi.ee/news/valismaa/mis-on-juhtunud-parast-putini-sensatsioonilist-muncheni-konet?id=51095600>> (10.07.2018).

⁴⁶ **Laugen** 2016a.

osutab suurematele ambitsioonidele.⁴⁷ Lääne meedia hinnangul oli õppusel ligi 100 000 osalejat, kuid Venemaa väitel palju vähem. Mõttekoja Chatham House analüütik Mathieu Boulègue peab tõenäolisemaks väiksemat osalejate arvu, sest erinevalt vägede ümberpaigutamisele pühendatud 2013. aasta õppusest olid 2017. aastal Zapadi fookuses juhtimisprobleemid asümmeetrilise ja konventsionaalse sõja ajal.⁴⁸

Zapad 2017 keskendus võimalikule hübriidkonfliktile, mis algas küll terroristide (Veišnooriast saabunud vaenulike rühmituste ehk mitteriiklike toimijate) vastase operatsiooniga, muutus siis aga NATO vastu suunatud konventsionaalse konflikti narratiiviks. Stsenaariumi järgi sisenesid illegaalsed relvastatud rühmitused Veišnooria kaudu Venemaa ja Valgevene territooriumile. Neile antakse konventsionaalne vastulööök, milleks korraldatakse tugeva suurtükitoetusega maavägede rünnak, millele aitavad kaasa reke, merevägi, õhuvägi ja eriüksused. Õppuse käigus pandi proovile ka Süüria ja Ukraina konfliktides saadud teadmised.⁴⁹ Venemaa julgeolekupoliitilises diskursuses on tähtis säilitada kontroll Kaliningradi piirkonna üle, millest on saanud pärast Nõukogude Liidu lagunemist Venemaa enklaav keset NATOt, sest ka Poola ja Balti riigid on alliansiga liitunud.⁵⁰ Kaliningradi oblastit Valgevene piirist eraldav Suwałki koridor kujutab endast geostrateegilist sõlmpunkti: tegu on 64 kilomeetri pikkuse maismaakoridoriga, mida kontrollivad Poola ja Leedu. Selle julgeolekuprobleemi lahendamiseks on Venemaa püstitanud strateegilise eesmärgi: tekitada tugevasti militariseeritud Kaliningradi piirkonnas juurdepääsu ja tegevuse takistamise „kuppel“, nii et Lääs seisaks ületamatute probleemide ees, kui üritaks oma positsiooni seal tugevdada.⁵¹

Venemaa ametlik uudisteportaal Sputnik kajastas õppust aktiivselt, kasutades Venemaa ja Lääne vahel hõõguva konflikti raamistikku. Näiliselt

⁴⁷ **Suhhankin** 2017a.

⁴⁸ **Boulègue, Mathieu** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. – Chatham House, 25.09.2017. <<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise>> (08.07.2018). [**Boulègue** 2017]

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ **Westerlund, Fredrik** 2017. Russia's Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad. – RUFBS Briefing, Nr. 40, May 2017. <<https://www.foi.se/download/18.bc6b81b15be852194d71d/1494413062692/RUFBS%20Briefing%20No%2040%20Kaliningrad%20by%20Fredrik%20Westerlund.pdf>> (08.07.2018).

⁵¹ **Suhhankin, Sergei** 2017b. Kaliningrad Oblast – Russia's Formidable A2/AD Bubble. – New Eastern Europe, 02.08.2017. <<http://neweasterneurope.eu/2017/08/02/kaliningrad-oblast-russia-s-formidable-a2-ad-bubble/>> (08.07.2018).

neutraalsete sõnumite varjatud eesmärk oli lihtne: kinnistada NATO ja Venemaa vahel puhkeda võiva sõja kuvandit. Sputnikus kommenteeris õppust portaali Inosmi.ru analüütik Aleksandr Alesin, kelle väitel teevad Suvaļki koridor ja raketikompleksid Smertš Valgevenest Venemaa jaoks asendamatu liitlase NATOga tekkiva sõjalise konflikti korral. Alesin peab Suvaļki koridori NATO Achilleuse kannaks ning relvasüsteemi Smertš, mille laskekaugus on 70–90 kilomeetrit, tõhusaks vahendiks selle kontrollimiseks. Smertšiga saab hävitada vastase elavjõudu avamaastikul ja varjetes, soomustamata ja soomustatud lahingutehnikat, suurtükke, taktikalisi rakette, õhutorjelervi, maal paiknevaid koptereid, juhtimispunkte, sidesõlmi ja sõjatõustuse objekte.⁵²

Lääne meedias sõna võtnud analüütikud nentisid, et Venemaa pööras suurt tähelepanu õppusega kaasnenud infosõjale: „informatsiooniga manipuleerides ning seda moonutades ja võltsides õnnestus Venemaa propagandamasinal külvata kahtluseemneid, mis levitasid innukalt Läänes paanikat“.⁵³ Páris õppuse kõrval võeti luubi alla ka sellest loodud kuvand, mida oskuslikult kasutati hirmukultuuri võimendamiseks Läänes. Julgeolekudilemma püsimine on tugevasti seotud hirmuga üllatusrännaku ees, mille võimalikku mõju üritatakse vähendada õhukaitsele ja konventsionaalsetele täpsusrännakusüsteemidele keskendumisega. Õppuse strateegiline eesmärk oli suunatud sõjategevuse algetapile, mille käigus asümmeetriline hübriidkonflikt kasvas üle konventsionaalseks riikidevaheliseks sõjaks, kuid ühtlasi tuli ära hoida piirkondliku konflikti muutumine millekski maailmasõja laadseks, et suudetaks ennetada konflikti eskaleerumist.⁵⁴

Boulègue'i hinnangul on ebakindluse kasvatamine Läänes ja sellega seotud naaberriikides Venemaa arvates sobiv heidutus NATO võimaliku sõjalise rännaku vastu, mis sunnib neid sõjalisi kulutusi suurendama ning süvendab veelgi julgeolekudilemmat Venemaa ja Lääne vahel.⁵⁵ Venemaa eesmärk on tõestada Läänele oma tugevust igasuguse rännaku tõrjumisel. Lisaks nõuab sõjaline konflikt Venemaaga hiiglaslikke sõjalisi kulutusi, mis tekitab omakorda dilemma: kas alustada majanduslikult kurnavat võidu-

⁵² **Alesin, Aleksandr** 2017. Zapad 2017: kas NATO-l tasub muretseda? – Sputnik, 10.08.2017. <<https://sputnik-news.ee/analytics/20170810/6757009/zapad-2017-kas-natol-tasub-muretseda.html>> (01.07.2018).

⁵³ **Suhhankin** 2017a.

⁵⁴ **McDermott, Roger** 2017. Zapad 2017 and the Initial Period of War. – Eurasia Daily Monitor, 20.09.2017. Vol. 14, Issue 115. <<https://jamestown.org/program/zapad-2017-and-the-initial-period-of-war/>> (08.07.2018).

⁵⁵ **Boulègue** 2017.

relvastumist või sattuda sõjaliselt tugevneva Venemaa surve alla (kuna ei jätku jõudu seista vastu Venemaa kõikvõimalikele sõjalise jõu demonstratsioonidele)? Boulègue'i arvates võib liialdatult reageerimine tuua strateegilist kasu pigem Kremlile, kes saab Läänele ette heita hirmukultuuri levitamist ja kahtluse alla seada lääneriikide allikate usaldusväärsuse, mis omakorda suurendab Venemaa üleolekutunnet.⁵⁶

7. Kokkuvõte

Tänapäeva maailma iseloomustavad konfliktid, mille fookuses on sotsiaalselt konstrueeritud ja taastoodetud kuvanditele rajatud hirmukultuur, mille eesmärk on kasvatada mõjuvõimu ja nõrgestada vastast. Sõjalised õppused on hirmukultuuri õhutavas infosõjas üks kõige sagedamini kasutatavaid vahendeid vastase mõjutamiseks. Õppused Zapad täidavad tähtsat rolli Venemaa ja Lääne vahel staatuse pärast tekkinud konfliktis, millega Venemaa üritab suurendada oma mõju ja esitada väljakutset Lääne juhitud rahvusvaheliste suhete süsteemile. Relvade täristamise asemel on Venemaa ja Lääne vastasseis keskendunud pidevale infosõjale. Läänemere piirkonna julgeolekudilemmad on süvendanud hirmukultuuri ja siinsete riikide ebakindlust Venemaalt lähtuva sõjalise ohu suhtes. Ebakindlust võimendavaid narratiive on infosõjas oskuslikult levitatud, mille tulemusel on Läänemere stabiilne julgeolekukeskkond muudetud ebastabiilseks võimalikuks sõjatandriks, mis on ulatusliku relvastatud konflikti lävel. Piirkonnas korraldatud õppustel Zapad on sellise kuvandi loomisel olnud suur, paljutähenduslik ja oluline mõju.

Kirjandus

- Alesin, Aleksandr** 2017. Zapad 2017: kas NATO-l tasub muretseda? – Sputnik, 10.08.2017.
<<https://sputnik-news.ee/analytics/20170810/6757009/zapad-2017-kas-natol-tasub-muretseda.html>> (01.07.2018).
- Analüütikud: sõjalised mõttemängud ei tähenda sõda** 2016. – ERR, 05.02.2016.
<<https://etv.err.ee/v/valismaa/fc4f9923-b41e-40c5-8d53-72ac4a1514ae/analuitikud-sojalised-mottemangud-ei-tahenda-soda>> (08.07.2018).
- Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan.

⁵⁶ *Ibid.*

- Boulègue, Mathieu** 2017. Five Things to Know About the Zapad-2017 Military Exercise. Chatham House, 25.09.2017.
<<https://www.chathamhouse.org/expert/comment/five-things-know-about-zapad-2017-military-exercise>> (08.07.2018).
- Briti kaitseminister: Putin võib korrata Ukrainas toimunut Balti riikides** 2015. – ERR, 28.02.2015.
<<https://www.err.ee/530125/briti-kaitseminister-putin-voib-korrata-ukrainas-toimunut-balti-riikides>> (08.07.2018).
- Booth, Ken; Wheeler, Nicholas J.** 2008. The Security Dilemma. Fear, Cooperation and Trust in World Politics. New York: Palgrave Macmillan.
- Broad, Ian** 2014. The Cold War Is Back! Swedish Navy at Action Stations to Hunt Mystery Foreign Submarine in Waters Once Popular with Soviet Stealth Raiders. – Daily Mail Online, 18.10.2014.
<<http://www.dailymail.co.uk/news/article-2798441/the-cold-war-swedish-navy-action-stations-hunt-mystery-foreign-submarine-waters-popular-soviet-stealth-raiders.html>> (08.07.2018).
- Brzezinski, Zbigniew** 2007. Terrorized by ‘War on Terror’. – The Washington Post, 25.03.2007.
<<http://www.washingtonpost.com/wp-dyn/content/article/2007/03/23/AR2007032301613.html>> (20.07.2011).
- Buzzati, Dino** 1991. Tatarlaste kõrb. Tlk Anne Kalling. Tallinn: Eesti Raamat.
- Dugin, Alexander** 2014. United by Hatred. Manuel Ochsenreiter Interviews Alexander Dugin on the Ukraine Crisis. – Counter Currents Publishing, 30.01.2014.
<<http://www.counter-currents.com/2014/01/manuel-ochsenreiter-interviews-alexander-dugin-on-the-ukraine-crisis>> (28.08.2016).
- Could Be a Damaged Russian Submarine** 2014. – Svenska Dagbladet, 18.10.2014.
<<https://www.svd.se/english-version-could-be-a-damaged-russian-submarine>> (11.07.2018).
- Jackson, Laura et al.** 2015. Information at War: From China’s Three Warfares to NATO’s Narratives. The Legatum Institute.
<<https://lif.blob.core.windows.net/lif/docs/default-source/publications/information-at-war-from-china-s-three-warfares-to-nato-s-narratives-pdf.pdf?sfvrsn=2>> (01.09.2018).
- Hankiss, Elmer** 2001. Fears and Symbols. An Introduction to the Study of Western Civilisation. Budapest: Central European Press.
- Kaarel Kaas: Vene veetalune võimekus Läänemerel pole kuigi suur** 2014. – ERR, 20.10.2014.
<<https://www.err.ee/522574/kaarel-kaas-vene-veetalune-voimekus-laanemerel-pole-kuigi-suur>> (08.07.2018).
- Koorits, Vahur** 2015. Briti kindral: Venemaa võib rünnata Balti riike Ukrainaga sarnasel moel. – Delfi.ee, 20.02.2015.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/briti-kindral-venemaa-voib-runnata-balti-riike-ukrainaga-sarnasel-moel?id=70845085>> (08.07.2018).

- Kornõševa, Margarita** 2014. Erukontradmiraal Delfile: allveelaevapaanikaga tahtakse Rootsit NATO-sse tõugata. – Delfi.ee, 23.10.2014.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/erukontradmiraal-delfi-le-allveelaevapaanikaga-tahetakse-rootsit-nato-sse-tougata?id=70005865>> (01.07.2018).
- Krastev, Ivan** 2014. Putin's world. – Project Syndicate.
<<http://www.project-syndicate.org/commentary/ivan-krastev-blames-the-west-s-weak-response-in-crimea-for-empowering-russia#AK0vzVbmtIUQCseG.99>> (30.04.2014).
- Laugen, Lauri** 2014. Dagens Nyheter: mingit Vene appikutset enne Rootsi allveelaevajahti Stockholmi saarestikust ei tulnud. – Delfi.ee, 28.10.2014.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/dagens-nyheter-mingit-vene-appikutset-enne-rootsi-allveelaevajahti-stockholmi-saarestikust-ei-tulnud?id=70037197>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2016a. NATO peasekretär tunnistab: Venemaa harjutas 2013. aastal tuumarünnakut Rootsi vastu. – Delfi.ee, 03.02.2016.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/nato-peasekretar-tunnistab-venemaa-harjutas-2013-aastal-tuumarunnakut-rootsi-vastu?id=73587119>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2016b. BBC saates kujutatakse Venemaa sissetungi Lätisse ja brittide loobumist Vene tuumarünnakule vastamisest. – Delfi.ee, 01.02.2016.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/bbc-saates-kujutatakse-venemaa-sissetungi-latisse-ja-brittide-loobumist-vene-tuumarunnakule-vastamisest?id=73565521>> (08.07.2018).
- Laugen, Lauri** 2018. Kolonel Riho Ühtegi: venelased võivad jõuda Tallinna kahe päevaga, aga nad surevad siin. – Delfi.ee, 11.07.2018.
<<http://www.delfi.ee/news/paevauudised/valismaa/kolonel-riho-uhtegi-venelased-voivad-jouda-tallinna-kahe-paevaga-aga-nad-surevad-siin?id=83007857>> (11.07.2018).
- Lebow, Richard Ned** 2008a. Identity and International Relations. – International Relations, Vol. 22, Issue 4, pp. 472–492.
- Lebow, Richard Ned** 2008b. A Cultural Theory of International Relations. Cambridge: Cambridge University Press.
- McDermott, Roger** 2017. Zapad 2017 and the Initial Period of War. – Eurasia Daily Monitor, 20.09.2017. Vol. 14, Issue 115.
<<https://jamestown.org/program/zapad-2017-and-the-initial-period-of-war/>> (08.07.2018).
- Mihelson, Helen** 2016. Raport: NATO ei suudaks Baltikumi Venemaa rünnaku eest kaitsta. – Postimees, 03.02.2016.
<<https://www.postimees.ee/3562693/raport-nato-ei-suudaks-baltikumi-venemaa-runnaku-cest-kaitsta>> (08.07.2018).
- Mill, John Stuart** 1859 [1987]. A Few Words on Non-Intervention. – Foreign Policy Perspectives, Nr. 8. <<http://www.libertarian.co.uk/lapubs/forep/forep008.pdf>> (21.07.2011).

- Mölder, Holger** 2011. The Cooperative Security Dilemma in the Baltic Sea Region. – *Journal of Baltic Studies*, Nr. 2, pp. 143–168. <[10.1080/01629778.2011.569063](https://doi.org/10.1080/01629778.2011.569063)>.
- Mölder, Holger** 2011. The Culture of Fear in International Politics – Western-dominated International System and its Extremist Challenges. – *Extremism Within and Around Us*. Ed. by Kilp, Alar; Saumets, Andres. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus, pp. 241–264.
- Mölder, Holger** 2013. Hirmukultuuri mõju identiteedi konstrueerimisele rahvusvahelistes suhetes. – *Poliitika, riigiteadus, rahvusvahelised suhted*, kd 14, nr 5, lk 142–166.
- Mölder, Holger** 2016. The War of Narratives – Putin’s Challenge to International Security Governance in Ukraine. – *Sõjateadlane (Estonian Journal of Military Studies)*, Vol. 2, pp. 88–113.
- Mölder, Holger** 2017. Kuvandiehitamine kui moodsa infosõja tuumarelv. – *Müürileht*, nr 10, lk 18–19.
- Orwell, George** 1990. 1984. Tlk Elias Treeman. Loomingu Raamatukogu, nr 48–51. Tallinn: Perioodika.
- Parkin, David J.** 1986. Toward Apprehension of Fear. – *Scruton, D.L. (toim). Sociophobics: The Anthropology of Fear*. Boulder: Westview Press, pp. 185–194.
- Piirsalu, Jaanus** 2007. Mis on juhtunud pärast Putini sensatsioonilist Müncheni-kõnet? – *Eesti Päevaleht*, 30.07.2007. <<http://epl.delfi.ee/news/valismaa/mis-on-juhtunud-parast-putini-sensatsioonilist-muncheni-konet?id=51095600>> (10.07.2018).
- Raag, Ilmar** 2015. Väike paanikakäsitlus. – *Jäljed liival enne vihmasadu*. Ilmar Raagi blogi, 09.04.2015. <<http://ilmarraag.blogspot.com/2015/04/vaike-paanikakasitlus.html>> (01.07.2018).
- Rasmussen: Putin võib katsetada hübriidsõda ka Balti riikides** 2015. – ERR, 06.02.2015. <<https://www.err.ee/529365/rasmussen-putin-voib-katsetada-hubriidsoda-ka-balti-riikides>> (08.07.2018).
- Rickli, Jean-Marc; Kaspersen, Anja** 2016. The Global War of Narratives and the Role of Social Media. World Economic Forum. <<https://www.weforum.org/agenda/2016/07/the-global-war-of-narratives-and-the-role-of-social-media>> (01.09.2016).
- Schöpflin, George** 2010. The Dilemmas of Identity. Tallinn: Tallinna Ülikooli Kirjastus.
- Shlapak, David A.; Johnson, Michael** 2016. Reinforcing Deterrence on NATO’s Eastern Flank: Wargaming the Defense of the Baltics. Santa Monica, CA: RAND Corporation. <https://www.rand.org/pubs/research_reports/RR1253.html> (08.07.2018).
- Spekulatsioon: Rootsi rannikul uppus tuumaallveelaev Dmitri Donskoi** 2014. – *Postimees*, 20.10.2014. <<https://maailm.postimees.ee/2960801/spekulatsioon-rootsi-rannikul-uppus-tuumaalveelaev-dmitri-donskoi>> (08.07.2018).

- Suhhankin, Sergei** 2017a. Zapad-2017: mida õppus õieti näitas? – Diplomaatia, 24.10.2017. <<https://diplomaatia.ee/zapad-2017-mida-oppus-oieti-naitas/>> (01.07.2018).
- Suhhankin, Sergei** 2017b. Kaliningrad oblast – Russia’s Formidable A2/AD Bubble. – New Eastern Europe, 02.08.2017. <<http://neweasterneurope.eu/2017/08/02/kaliningrad-oblast-russia-s-formidable-a2-ad-bubble/>> (08.07.2018).
- Surkov, Vladislav** 2018. The Loneliness of the Half-Breed. – Russia in Global Affairs, 28.05.2018. <<https://eng.globalaffairs.ru/book/The-Loneliness-of-the-Half-Breed-19575>> (01.07.2018).
- Toomse, Rene** 2011. Eesti ja sõjaoh. – Eesti Ekspress, 27.05.2011. <<http://ekspress.delfi.ee/kuum/rene-toomse-est-i-ja-so-jaoh?id=46625888>> (01.07.2018).
- USA mõttekoda: Venemaa harjutas Läänemere saarte vallutamist** 2015. – Õhtuleht, 26.06.2015. <<https://www.oh tuleht.ee/683285/usa-mottekoda-venemaa-harjutas-laanemere-saarte-vallutamist>> (08.07.2018).
- Vent, Niclas** 2016. Превосходство российской армии. – Inosmi.ru, 03.11.2016. <<https://inosmi.ru/military/20161103/238135091.html>> (08.07.2018).
- Westerlund, Fredrik** 2017. Russia’s Military Strategy and Force Structure in Kaliningrad. – RUFBS Briefing, Nr. 40, May 2017. <<https://www.foi.se/download/18.bc6b81b15be852194d71d/1494413062692/RUFBS%20Briefing%20No%2040%20Kaliningrad%20by%20Fredrik%20Westerlund.pdf>> (08.07.2018).

Dr HOLGER MÖLDER

Tallinna Tehnikaülikooli majandusteaduskonna õiguse instituudi
rahvusvaheliste suhete dotsent